

УДК 340.12

Наталія Саветчук

*викладач кафедри теорії
та історії держави і права*

Навчально-наукового Юридичного інституту

*ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»*

ПОНЯТТЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЯК ПРАСОСНОВИ МАГДЕБУРЗЬКОГО ПРАВА В ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИХ ПОГЛЯДАХ І.ФРАНКА

Дана стаття присвячена характеристиці і суті поняття місцевого самоврядування і громади в розумінні українського мислителя І.Франка. У статті акцентовано увагу на тому, що саме Магдебурзьке право поклало початок становленню місцевого самоврядування в сучасному його значенні. Однією із основних державно-правових ідей І. Франка є ідея побудови впливової системи місцевого управління, основою якого мала стати громада як вільна спілка осіб, яка могла б вирішувати проблеми регіону і представляти інтереси населення.

Ключові слова: *громада, громадівське самоуправління, громадівський суспільний устрій, магдебурзьке право.*

Сьогодні місцеве самоврядування України відображає певні традиції свого народу, рівень розвитку суспільства нашої країни та має давню історію. На думку окремих науковців, місцеве самоврядування виникло в Європі в період переходу від феодалізму до буржуазного ладу та було тісно пов'язане з буржуазно-демократичними революціями. Інші науковці визначають, що місцеве самоврядування – це навпаки довготривале явище в соціальному та політичному житті людства і його витoki сягають громадівського самоврядування в додержавний період. Дуже часто в науковій літературі наголошується, що саме на підставі Магдебурзького права середньовічне міське самоврядування поклало початок становленню місцевого самоврядування в сучасному його розумінні та було його першою більш-менш досконалою історичною формою.

Тому, варто підкреслити, що введення Магдебурзького права в містах України мало позитивне й негативне значення, сприяло модернізації життя міста, встановленню виборності органів місцевої влади й суду, але, водночас, призвело до посилення іноземної колонізації й обмеження прав українського населення. Корінні жителі, українці, позбавлялися права

займати провідні посади в органах місцевого самоврядування, адже ці місця були зайняті поляками й німцями. Крім того, введення Магдебурзького права в Україні гальмувало розвиток місцевих традицій і норм самоврядування[2].

Варто зазначити, що запровадження Магдебурзького права на українських землях мало надзвичайно важливі наслідки. Насамперед, воно звільняло міську територіальну громаду з-під королівської юрисдикції, влади феодалів, князів та воєвод, і, як результат, стало одним із чинників культурного й правового зближення України із країнами Західної Європи. Надання містам самоврядування, без сумніву, визнавало за ними певну суспільну владу. За Магдебурзьким правом громадяни отримували права й свободи, могли вільно займатися торгівлею і ремеслами[5].

Магдебурзьке право – це фундамент громадянського демократичного суспільства. У людей з'явилося бажання будувати своє життя на основі правових норм, які б врегулювали найважливіші суспільні відносини. Наявність власної місцевої казни давало можливість вільно розпоряджатися коштами на благо міста. Податки залишалися в межах міста, де вони були зібрані й використовувалися для розвитку інституту місцевого самоврядування. Таким чином, можливості місцевих бюджетів посиляться, розпочнеться бурхливий розвиток місцевої економіки, з'являться нові робочі місця, а люди отримають стимул до сплати податків[2].

Незважаючи на те, що на українські землі була запозичена тільки форма Магдебурзького права, а не його зміст, але воно здійснило значний вплив на формування правової системи України.

Про роль магдебурзького права як про основи становлення й розвитку сучасного інституту місцевого самоврядування на українських землях писав і наш видатний мислитель І.Я.Франко. У творах «Що таке громада і чим вона повинна бути?», «Громада» і «задруга» серед українського народу в Галичині і на Буковині», «Мислі о еволюції в історії людськості» він пропонує програму діяльності громади для ефективного розвитку регіонів і держави в цілому.

У І.Франка немає спеціальної праці, присвяченої Магдебурзькому праву. Але, як як зазначає О.Б.Бунчук, Магдебурзьке право, на думку вченого, відіграло важливу роль у розвитку місцевого самоврядування в Україні. Його дія на українських землях почалася в другій половині XIII – на початку XIV ст. Магдебурзьке право поширювалось, головним чином, на, запрошених галицькими князями, німецьких колоністів, які селилися у містах. Письменник вказував: «По містах оселилися німці на «німецьким» праві». У період входження українських земель до складу Великого Князівства Литовського та Королівства Польського поширення магдебурзького права значно прискорилось. І.Франко вказував на те,

що Польська держава, прийнявши християнство з Німеччини, ще з X століття почала переймати німецькі громадські порядки. Перехід від старих руських порядків до польських на українських землях, як підкреслював учений, відбувався поступово [1, с.45].

У період переходу західноукраїнських земель під владу Австрії, адміністративно-правові відносини у її містах регулювались нормами магдебурзького права. У великому дослідженні «Панщина та її скасування 1848 р. в Галичині», описуючи правове становище жителів західноукраїнських міст під владою Австрійської держави, І.Франко зазначав, що міщани, купці та євреї не мали доступу до участі в діяльності крайових сеймів, «з виємком бурмистра Львова, котрий не був вибираний, а тільки був іменованій урядом. Міщани мали й, окрім того, менші права від шляхти [1, с.47].

І. Франко був добре обізнаний з європейськими ідеями про необхідність удосконалення держави. Але його енциклопедичні знання і критичне мислення сприяли пошукові свого власного вироблення чіткої системи поглядів на побудову майбутньої держави та розв'язання проблеми щодо обмеження державної влади. Тому в основу майбутнього суспільного ідеалу він ставить громаду, бо ж громада в українському суспільстві завжди займала важливе місце у зв'язках між людьми, тому вони постійно були в полі зору громадських діячів, теоретиків державно-правової думки.

І. Франко ставить важливе питання про можливість заміни державного устрою громадівським самоуправлінням. Осмислюючи організацію влади в такому суспільстві, яке має задовольняти потреби всіх верств населення, він зазначає: «Там держави в нинішнім розумінні не буде, бо над народом не буде управи згори, але сам народ здола (тобто від громад) управляє сам собою, працює на себе, сам образується і сам обороняється» [8, с.76]. Мислитель наголошує на тому, що надмірне втручання держави в життя громади є зайвим і недоцільним. Безсумнівно, громада є найважливішою і найменшою складовою одиницею держави. Він зазначає, що «..коли громада зле впорядкована, бідна, темна і сама в собі розлазиться, то очевидно, що й увесь побудований на ній порядок, повітовий, крайовий і державний, не може бути тривкий» [9, с.175]. Щодо перспективи подальшої діяльності сільських громад, то він особливу увагу звертає на збереження індивідуальних прав та свобод особистості. В кожній громаді знайдеться хоч декілька людей інтелігентних, освічених у справах господарських та економічних, які могли б керувати господарством так, щоб кожна людина мала упевненість, що нікому не буде завдана кривда. Мислитель сподівався, що утворення таких спілок було б найкращим виходом для сільськогосподарських громад.

Як зазначає Т.В.Лушагіна, однією із основних політичних ідей І. Франка є ідея побудови впливової системи місцевого управління, основою якого мала стати громада, що

могла б вирішувати проблеми регіону і представляти інтереси населення. І. Франко зазначав, що у майбутньому суспільстві має утвердитися справжнє народовладдя, реальна, а не формальна, демократія[3].

Досліджуючи форми самоуправління серед українського народу в Галичині і на Буковині, І. Франко приходять до висновку, що традиційним для українців є поєднання колективних форм організації влади з персоніфікованою відповідальністю наділених владою осіб. Саме це він вважає позитивним досвідом минулого, який необхідно використати при розбудові суспільства у майбутньому. У сучасному ж суспільстві подібна форма громадського самоуправління ціниться тому, що «місцеві люди вважають спільне життя якоюсь святою спадщиною давніх часів, заповіданою батьками ..., економічні причини підтримують цей давній лад» [6, с.494].

І.Франко відзначав, що держава часто нехтувала інтересами громад, обмежувала їх різними нормативними актами, втручалась у виробничий процес.

Задумуючись над шляхами майбутньої організації суспільного ладу, Іван Франко виходить з того, що державна влада за своєю суттю є сукупністю механізмів, що завжди намагається обмежити права і свободи людини, заперечити свободу особистості. Зауважимо, що проаналізувавши різні погляди щодо удосконалення держави, які панували в ці часи, Іван Франко визначає, що таким майбутнім суспільним ідеалом є побудова держави знизу, тому такий устрій «певно, й лишиться ідеалом людського громадського устрою на різні віки і як усякий ідеал ніколи не буде вповні досягнутий» [7, с.463].

Таке позитивне ставлення Івана Франка до громади та її ідеалізація були співзвучні з його вірою, що в історії людського поступу настане час, коли не буде всесильної авторитарної державної влади. Ці ідеї були ще й духовно спорідненими з його баченням історичної минувшини українського народу та роздумами над реаліями тогочасного життя нації, що знайшли своє відображення у його літературних творах. Згадаймо останні слова просвіченого багатолітнім життям Захара Беркута, де він говорив, що їхня перемога здобута громадським ладом, згодою і дружністю.

Отже, роздуми Івана Франка над побудовою майбутнього суспільного ідеалу впливають з його світоглядних позицій, розуміння природи влади і головне – беззаперечної необхідності створити інший державний лад, відмінний від сучасного, розуміння того, що основною метою людського поступу має бути свободний розвиток людини. Тому такий ідеал І. Франко бачить у добровільному громадському об'єднанні вільних людей, в якому кожна особа і кожна громада є свободними одиницями, а в організації своєї життєдіяльності громадяни і громади діють на засадах рівності і добровільності, вільно господарюють і самостійно розпоряджаються результатами своєї праці. Кожна громада має право вступати у

зв'язки з іншими громадами для взаємної спільної праці, виходячи виключно із задоволення спільних інтересів.

С.Д.Сворак зазначає, що в уявленні Каменяря лише у громаді особистість зможе вільно розвиватися, як в аспекті духовності, так і фізичних здібностей та нахилів. Розвиток громадського життя буде набагато кращим, ніж тепер, якщо буде забезпечена економічна рівність жінок та чоловіків, спільність праці й дружності. Своєю чергою, кожен член громади, маючи вродженні здібності, зможе їх розвивати з метою подальшого використання для власного добра та добра громади. Остання забезпечить кожному «необмежену свободу слова, можливість приватного життя та перехід з громади до громади» [4, с.110].

Відмінність громадівського суспільного устрою від тодішньої держави в тому, що відносини тут регулюються без примусу, без нав'язування волі одних іншим, без наказів зверху, як господарювати чи впорядковувати своє співжиття. Такий суспільний ідеал будується «знизу вгору» і здійснює свою життєдіяльність на засадах рівності і розуму. Кожна громада дбає за всіх своїх членів, створюючи умови для досягнення ними добробуту і щастя. Головним завданням громади є забезпечення автономії особистості та її розвитку, людина може бути щасливою тільки в співжитті з іншими людьми, в громаді, нації: адже ж «скріплення, уточнення того почуття любові до інших людей, до родини, до громади, до свого народу - отже основна підвалина всякого поступу; без неї все інше буде лише мертво тіло без живої душі в ньому»[7, с.474].

Таким чином, варто підкреслити, що проблема місцевого самоврядування займала важливе місце у державно-правових поглядах І.Франка. Зазвичай, він розумів, що місцеве самоврядування само по собі ще не вирішує всіх запитів та інтересів громадян, суспільства. Однак у той же час, особлива важливість цього суспільно-державного інституту була в тому, що він дає можливість, як ніякий інший інститут, поєднати інтереси громадян та інтереси суспільства, держави і нації.

І.Франко приходить до висновку про необхідність заміни в майбутньому державного управління громадівським самоуправлінням. Тому твердження І.Франка, що лише децентралізація держави, введення широкої системи справжнього самоврядування може позитивно розв'язати проблеми співвідношення людини і держави, більше того – служити основою подальшого розвитку української суспільної ідеї.

Основою місцевого самоврядування має стати усвідомлення територіальною громадою наявності спільних інтересів, а самі територіальні громади повинні стати такими місцевими спільнотами, які будуть об'єднані спільною діяльністю, інтересами та цілями щодо задоволення місцевих потреб, пов'язаних з побутом, середовищем проживання, відпочинком, навчанням і тощо.

Отож, основою концепції І. Франка щодо розвитку держави є сильна освічена та дієва громада, яка може приймати рішення незалежно від провладної сили та працювати в інтересах народу.

Джерела та література

1. Бунчук О.Б. І.Я.Франко про самоврядування міст за магдебурзьким правом /О.Б.Бунчук //Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наук. праць. Вип. 365: Правознавство. - Чернівці: Рута, 2006. – С.44-47
2. Ланін С. Історико-правовий аналіз особливостей провадження окремих норм магдебурзького права на теренах України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/1958>
3. Лушагіна Т.В. Теорія громади в політичній концепції І.Франка. –[Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/politics/2009\(1\)/122-109-5.pdf](http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/politics/2009(1)/122-109-5.pdf)
4. Сворак С.Д. Громадівсько-федеративний принцип побудови української державності у політико-правових поглядах Івана Франка/ С.Д.Сворак// Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С.107-115
5. Удовенко В. Магдебурзьке право та сучасне місцеве самоврядування. Паралель. –[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ya.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1149:2012-03-01-13-36-46&catid=41:headlines&Itemid=91
6. Франко І. «Громада» і «задруга» серед українського народу в Галичині і на Буковині / Іван Франко // Франко І. Зібр. тв.: у 50 т. – К.: Наукова думка 1986.– Т.44, кн.1. – 1986.– С.487-495.
7. Франко І. Вибрані твори: у 3 т. / ред. колегія : Скотний В. та інші; упор. Баган О. – Дрогобич : Коло, 2004.- Т.3: Літературознавство, публіцистика. – 2004.- 690 с.
8. Франко І. Мислі о еволюції в історії людськості /Іван Франко // Франко І. Зібр.тв.: у 50 т. – К., 1986.– Т.45. – 1986.– С.76-139.
9. Франко І. Що таке громада і чим би вона повинна бути? /Іван Франко// Франко І. Зібр. тв.: у 50 т. – К.: Наукова думка 1986.– Т.44, кн.. 2.– 1986.– С.175-180.

Natalia Savetchuk. The concept of local self-government as a primary basis of Magdeburg law in Ivan Franko's state and legal views. This article is devoted to the characterization of essence of the concept of local self-government and community in the understanding of Ukrainian thinker Ivan Franko. The article is focused on the fact that Magdeburg Law was the beginning of the formation of local self-government in its modern meaning. One of the main state and legal ideas of Ivan Franko is the idea of building an influential system of local governance, the basis of which should be the community as a free union of people that could solve the problems of the region and represent the interests of population.

Key words: community, community self-government, community social structure, Magdeburg law.

